всіх сферах життєдіяльності та політик; цифровізації соціально-трудової сфери, що дозволить безбар'єрно забезпечити доступ особи до зайнятості та соціальних послуг, налагодити систему просування соціально-економічних прав громадян, у тому числі уразливих груп, через подолання проблеми їх невикористання. Водночас, така політика повинна мати комплексний та системний характер, з впровадженням міжнародних стандартів, що безпосередньо пов'язано з Цілями сталого розвитку України.

Таким чином, розвиток законодавства у сфері забезпечення рівності та недискримінації має розглядатися як невід'ємна складова конституційного розвитку України, виконання євроінтеграційних зобов'язань та формування правових засад повоєнного відновлення держави, що в сукупності має призвести до сталого розвитку та стійкості України. Ефективність відповідних законодавчих змін визначатиме не лише рівень захисту прав людини, але й здатність України розбудувати європейську соціальну державу, засновану на принципах демократії, верховенства права та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 15.06.2026).
2. Конституція України: науково-практичний коментар / заг. ред. В. Я. Тацій. Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов.. Харків: Право. 2011, 1128 с.
3. Електронний ресурс. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/244177_ksu-viznav-nekonstitutsynim-polozhennya-shchodo-neoplachuvanikh-vdpustok-dlya-dtey-ta-osb-z-nvaldnstyu-na-perod-d-vonnogo-stanu (дата звернення 15.06.2026).
4. Загальноціннісні орієнтири оновлення змісту соціальної функції держави. *Модернізація змісту функцій держави: ключовий вектор повоєнного відновлення України:* монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної. Київ: Алерта, 2025. 334 с.

***Львова Олена Леонідівна**, старший науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Людська гідність є основоположною конституційною цінністю та фундаментом системи прав людини, що визначає зміст і спрямованість

діяльності демократичної держави. Вона виступає критерієм оцінки правомірності дій державних органів, суспільних інститутів та окремих осіб, а також є підґрунтям для реалізації й захисту всіх інших прав і свобод людини.

Усталеними залишаються традиційні ідеали або цінності, актуальність і значення яких є безперечними. У цьому контексті йдеться, зокрема, про демократію, свободу, права людини, людську гідність, справедливість, солідарність, правовий порядок, верховенство права, громадянське суспільство, правову державу, національну ідентичність, мир, територіальну цілісність тощо [1, с. 89].

В умовах воєнного стану проблема забезпечення та захисту людської гідності набуває особливої актуальності. Збройна агресія супроводжується численними порушеннями прав людини, посяганнями на життя, здоров'я, особисту недоторканність, випадками жорстокого поводження, примусового переміщення населення та іншими діями, що принижують людську гідність. За таких обставин особливого значення набуває дослідження механізмів забезпечення людської гідності як фундаментальної цінності конституційного ладу та визначення гарантій її дотримання в умовах воєнного часу.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» у п. 4 вказується, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю слід розуміти «визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності» [2].

Конституційний Суд України наголошує, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68) [3].

У науковій літературі вчені, аналізуючи поняття гідності, звертають увагу на такі її ознаки, як недоторканість, свобода та автономія, рівність, соціальна справедливість, заборона покарань, що принижують гідність, і, зокрема, медична етика, яка передбачає, що гідність пацієнта включає право на інформований вибір щодо свого лікування та захист від насильницького медичного втручання [4, с. 757].

Вважаємо, що поняття гідність людини у праві соціального захисту доцільно розглядати у кількох взаємопов'язаних аспектах: як фундаментальну цінність, навколо якої формуються всі інші цінності (рівність, справедливість, свобода тощо); як абсолютне природне право; як принцип права; як обов'язок не порушувати гідність інших людей; як джерело формування всього комплексу соціальних прав та свобод людини [5, с. 132].

Звертаючи увагу на багатоманітність поняття «право на гідність», можна зробити висновок, що будь-які протиправні дії щодо людини можуть визначатися як порушення права на гідність. В таких умовах держава повинна забезпечити захист цього права задля утримання суспільного порядку та стабільності в державі. Права людини повинні захищатися у будь-яких правових станах, незалежно від стану справ у державі. Зокрема, Україна в умовах правового режиму воєнного стану, повинна забезпечувати свій статус правової держави та здійснювати, будь-які, законодавчі та виконавчі дії відповідно до норм, визначених міжнародним та національним законодавством. Правовий режим воєнного стану регулюється Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, почали з'являтися прецеденти, коли тим чи іншим чином права та свободи громадян обмежувалися. В таких умовах в українському суспільстві виникли питання про легальність таких дій, їхню законність та необхідність. Тобто, правовий режим воєнного стану, спрямований на певне обмеження прав людини в цілях забезпечення стійкості конституційного ладу, забезпечення територіальної цілісності України та з метою захисту державної безпеки. Такі дії щодо прав та свобод людини і громадянина є необхідними в умовах воєнного стану, але обмеження прав людини і громадянина, що визначається статтею 64 Конституції України не означає, що механізми захисту прав людини перестають функціонувати [6, с. 24-25].

У період воєнного стану допускається тимчасове обмеження таких прав і свобод, як: свобода пересування (обмеження виїзду за межі країни, запровадження комендантської години, заборона перебування у зонах бойових дій); право на таємницю листування і комунікацій (у зв'язку з потребами розвідки, безпеки, контррозвідувальних заходів); свобода мирних зібрань, слова і преси (для запобігання поширенню дезінформації чи паніки); право власності (у випадках реквізиції або використання майна для оборонних потреб з наступною компенсацією). Водночас низка прав має абсолютний характер і не може бути обмежена за жодних умов. До них належать: право на життя (стаття 2 Європейської конвенції з прав людини); заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3 Конвенції); заборона рабства та примусової праці (стаття 4 Конвенції) [7, с. 209].

Як наголошує Л. М. Ніколенко, навіть за умов воєнного стану основоположні права людини не втрачають своєї чинності. Їх реалізація може зазнавати об'єктивних обмежень, однак обов'язок держави – забезпечити, щоб

ці обмеження залишалися пропорційними, тимчасовими і такими, що не нівелюють сутність правового статусу особи. Аналіз законодавства та судової практики в Україні під час воєнного стану свідчить про наявність значних викликів у сфері дотримання принципів пропорційності, тимчасовості та недоторканності сутності правового статусу особи, закріплених як у міжнародному, так і в національному праві [7, с. 209].

У статті 5 «Загальної декларації прав людини» зазначається, що ніхто не може зазнавати такого поводження, що принижує його гідність.

Якщо Конституція України та законодавство визначає обов'язком захист Вітчизни, тоді повинен бути належний правовий супровід цього обов'язку, і хоч стаття 4 Закону України «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію» визначає порядок проведення та організації мобілізації, у реальності цей механізм функціонує досить погано та тягне за собою порушення прав громадян України. Власне, коли мова іде про порушення прав людини, то головну роль тут відіграють представники Територіальних центрів комплектації (далі – ТЦК). Протиправні акти, вчинені представниками ТЦК створюють негативне ставлення у суспільства до людей у військовій формі і, як наслідок, військовослужбовці, які повернулися із зони бойових дій та зайняли робочі місця у ТЦК, отримують дуже велику кількість суспільного невдоволення. Такі процеси призводять до дестабілізації ситуації у державі, крім цього страждає честь та гідність військових через осіб, які обіймали посади у ТЦК та із порушеннями законодавства та прав громадян, виконували свої обов'язки. Трапляються випадки, коли представники ТЦК затримують людей на вулиці та направляють їх до приміщення територіального центру комплектування та соціальної підтримки, такі дії уже можна кваліфікувати як викрадення людини, що відповідно статті 146 Кримінального кодексу України тягне за собою кримінальну відповідальність. Ці протиправні акти вчинені органами, відповідальними за мобілізаційний процес, порушують низку правових норм, які закріплені міжнародним правом. Зокрема, найпершим порушується право людини на гідність [6, с. 28-29].

Аналіз чисельних публікацій на цю важку для українського суспільства тему мобілізації військовозобов'язаних дав змогу правознавцям виокремити найболючіші проблеми, серед яких: подвійні стандарти в підходах до мобілізації щодо пересічних громадян і можновладців та їхніх родичів; силові методи мобілізації з чисельними порушеннями основних прав людини (знущання (навіть тортури) представників ТЦК під час мобілізації, інколи з летальними наслідками, формальні огляди на ВЛК тощо) і таке ін. [8, с. 100].

Найгірше, що це проявилося в найбільш чутливій для воєнного часу сфері суспільного життя – мобілізаційній політиці, яка замість чинника, здатного згенерувати перемогу, по суті, стала одним із тригерів, що створив прірву між державою та громадянським суспільством, яке виконує роль запобіжника руйнації демократії, порушенню прав і свобод людини, корупції та наростанню автократичних проявів в управлінні державою [8, с. 105].

Важливо підкреслити, що держава, безумовно, має обґрунтовану потребу у застосуванні надзвичайних заходів в умовах збройної агресії. Проте збереження демократичних стандартів і верховенства права є не лише міжнародним зобов'язанням України як держави-учасниці Ради Європи та інших міжнародних угод, а й стратегічною необхідністю для збереження внутрішньої легітимності влади, довіри громадян та міжнародної підтримки [7, с. 209-210].

Отже, виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що людська гідність є фундаментальною конституційною цінністю, що визначає зміст і спрямованість діяльності держави, виступає основою системи прав людини та критерієм допустимості обмеження прав і свобод особи. Конституція України, міжнародно-правові акти та практика Конституційного Суду України розглядають людську гідність не лише як суб'єктивне право, а й як засадничий принцип правопорядку, що лежить в основі демократичної, соціальної та правової держави.

В умовах воєнного стану значення людської гідності набуває особливої актуальності, оскільки необхідність забезпечення національної безпеки та оборони держави супроводжується запровадженням певних обмежень конституційних прав і свобод. Водночас навіть за таких умов право на повагу до людської гідності не втрачає свого фундаментального характеру, а держава зобов'язана забезпечувати баланс між потребами оборони та дотриманням прав людини.

Проблема дотримання людської гідності в умовах воєнного часу полягає, зокрема: а) у ризиках перевищення повноважень окремими посадовими особами; б) у застосуванні непропорційних обмежень прав людини; в) у випадках неналежного поводження під час реалізації мобілізаційних заходів; г) у недостатній ефективності механізмів правового контролю та захисту прав громадян тощо.

У зв'язку з цим одним із ключових завдань держави в умовах воєнного стану є забезпечення належних правових гарантій дотримання людської гідності, удосконалення механізмів контролю за діяльністю органів державної влади, підвищення рівня правової культури посадових осіб та ефективне реагування на кожен випадок порушення прав людини.

Таким чином, людська гідність виступає тим конституційним ціннісним орієнтиром, який визначає межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини навіть в умовах воєнного стану та залишається незмінним критерієм оцінки легітимності будь-яких владних рішень і дій.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. С. 86-95. DOI: https://doi.org/10.33270/02222402.86
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 року «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також

ділової репутації фізичної та юридичної особи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
3. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України „Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України“ від 28 грудня 2014 року № 76–VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 (абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини). *Конституційний Суд України: офіційний вебсайт.* Каталог юридичних пропозицій: п. 4.2.4. Право на повагу до гідності. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/424-pravo-na-povagu-do-gidnosti
4. Козинець О. Г., Костюченко Н. Д. Філософсько-правове осмислення категорії «гідність людини» в працях мислителів. Електронне наукове видання «*Аналітично-порівняльне правознавство*». №1, 2024. С. 754-758. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.133
5. Орловський О. Я., Боднарук М. І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2021. Серія ПРАВО. Випуск 67. С 129-133. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.26
6. Юринець Ю. Л., Летків Р. Правові механізми захисту права людини на гідність в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації в Україні. *Інформація і право.* № 1(52)/2025. С. 22-32. DOI: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52)
7. Ніколенко Л. М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: ч. 1. С. 207-212. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.30
8. Лісова К. С., Анісімова М. Ф. Феномен бусифікації та права людини в Україні: пошук балансу в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал.* 2025.Вип. 4(21). С. 97-111. DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.97-111